

Virring Kirke

Af FRITS NICOLAISEN

Første gang man kommer op til Virring Kirke, helt uforberedt, føler man sig straks hensat - uden at blive klar over til hvad. Det er den gamle bygning der gør det, og det store asketræ og lufthavet mod syd. Sidenhen, med de gentagne besøg, aftager fornemmelsen, men følelsen af at stedet er det rene slipper ikke. Heroppe opleves det danske vejr, og landskabet det udfolder sig i under årstidernes skiften. De fjerne bakker og skove og det vældige himmelrum kommer nær, så det fornemmes at den omgivende natur beherskes fra dette sted.

Da man besluttede sig for at bygge en kirke, lod man landskabets egenart bestemme stedet. Tilgængeligheden betød ikke noget. Bygningen står på en fremspringende banke på den sydvendte skråning. ned mod den brede fjordarm, som på opførelsestidspunktet er gået i mose og blevet ganske ufremkommelig. Kirken ligger i er hjørne af sit opland, men dengang sikken centralt for bebyggelsen, mod nord hæver landet sig jævnt, så man

fra den kant kun ser taget, og det har ikke bekymret nogen. Det er sydfra, udensogns, kirken ses, milevidt, fra den gamle fjord og landet bagved, horisonten rundt fra sydøst til sydvest. Som om placeringen skyldtes de tidlige kristnes respekt for stedet. Tanken frister - at her skulle have ligget et hedensk kultsted, men det er indbildning, intet levn er fundet, som kunne blot antyde det. Runestenen i våbenhuset anråber guden Thor om beskyttelse, det smager lidt af fugl. men stenen er en regulærgrav- eller mindesten rejst over en lokal stormand, og dens oprindelige plade er uvis, så den fortæller ikke noget. [1]

Til gengæld er der mange træk. som tyder på, at Virring kirke er blandt de første landsbykirker, der blev bygget af sten i Danmark. Nationalmuseet foretog i 1934-36 omfattende undersøgelser i forbindelse med en restaurering af kirken, og i en artikel redegjorde C. G. Schultz[2] for de forhold. som bl.a. fortæller at Virring Kirke sammen med en håndfuld andre stenkirker tilsyneladende er bygget overraskende tidligt. Det er det engelsk-normanniske præg i arkitekturen[3], byggematerialets sammensætning og anvendelsen af teknikken fra trækirker i udformningen af dekorative detaljer i det nye, hårdere materiale, som skiller den lille gruppe ud. Schultz vover lidt tøvende at nævne årstallet 1075 omkring hvilket de må være opført.

Sidenhen er der sat en del spørgsmålstegn ved en så tidlig datering af vore ældste stenkirker, og ved om denne gruppe skulle væ.re den ældste, uden at der dog er fremkommet afgørende iagttagelser, som har ændret Schultz's konklusioner. I vor lokale sammenhæng er det interessant. at Virring Kirke er den bygning blandt disse, som i størst omfang har bevaret sit oprindelige præg. Kroppen står omtrent uændret, de to tilbygninger er beskedne og forstyrrer ikke billedet Vestfor-længelsen er bygget til ret kort tid efter, stadig i romansk tid. Granitkvadrene fortæller tydeligt hvilken del det drejer sig om. Det var faktisk et tårn, men i 1799 blev den øverste del ødelagt af lynild, og i foråret 1800, inden man havde laet udbedret skaden, styrtede overdelen ned i tårnrummet, tilmed på en søndag netop som kirkegængerne havde forladt kirken. Stenene tilegnede Virring bys beboere sig, vel nok med kirkeejerens tilladelse, og mange år efter kunne de ses forskellige steder i gårdene. Våbenhuset er opført på skibets sydside i slutningen af middel-alderen. Man bemærker bag kalkningen, at materialet er munkesten lagt i munkeskifte.

Kan man nu se bort fra disse to tilbygninger, og desuden forestiller sig de seks store vinduer på størrelse med de to små i koret, da har man indtrykket af kirken som den tog sig ud ved opførelsen for 900 år siden. Og så skal man lægge til, at den syddør, som nu dækkes af våbenhuset, men som dengang har været meget fremtrædende på den simple murflade, var dekoreret med små søjler og en portalbue med en rundstav i bueslaget, altså en formindsket udgave af korbuen inde i kirken. Så man kirken nordfra, var der også en portal her, mere simpel, men dog med et bueslag af myremalm og kalksten. Nu er denne indgang tilmuret, men den kan stadig anes lige overfor syddøren.

Det er uvist om kirken har stået kalket ved færdiggørelsen. Hvis ikke har man direkte kunnet se den kaotiske blanding af stenarter der er anvendt som byggemateriale. Kampesten, som har ligget umiddelbart tilgængelig på markerne omkring byggestedet, har man anvendt ubehandlet eller simpelt kløvet. Kridtsten, eller kalksten som det retteligt bør kaldes, er anvendt i lige så stort omfang, mest iøjnefaldende i korbuen, men, også udvendigt i tildannede kvadre ved hjørnerne og som almindelige, groft tilskårne bygningssten i muren, både ude og inde. Frådsten (kildekalk) er også med; det kan man f.eks. se på loftet over koret, hvor øst gavlen står bar. En smule myremalm, som er et usædvanligt materiale i denne forbindelse, er anvendt i bl.a. bueslag som nævnt. Selv flint er fundet. En sådan variation tages normalt som et tegn på en meget tidlig byggeperiode. I hvert fald er det unægteligt et skrabsammen vi præsenteres for her, sammenlignet med de gennemførte kalkstens- eller granitkirker fra denne periode. Hvad enten det skyldes for få midler eller ukendskab til at behandle granitten, viser det at behovet for en kirke har været større end de praktiske mangler.

Trods variationen er Virring Kirke først og fremmest en kalkstenskirke, fordi kirkens særpræg er udført i dette materiale. Stenen er forholdsvis blød og nem at behandle, den kan tilhugges med en smalhovedet økse, mange sten bærer tydelige spor deraf. Til gengæld har transporten ofte været et problem, da forekomsten er spredt og tilfældig. I 1985 blev kalkstenen i vores kirke undersøgt og artsbestemt på videnskabelig basis af Erik Thomsen[4], for at fastslå hvor den er blevet brudt og således få et indblik i hvilke betingelser bygmesteren havde og hvilke overvejelser han må have gjort sig da han fik opgaven. Umiddelbart ville man have troet at kalken er brudt i klinterne nord

for Grenå (Fornæs, Kragenæs, Karlby og Sangs- trup som har leveret til de smukke kalkstenskirker på Grenåegnen), fragtet ad søvejen til Floes og derfra over land til Virring. En lang vej, men kun besværlig det sidste korte stykke over land.

Virring kirkes korbue. Den venstre er ottekantet og den højre er rund.

Undersøgelsen viste imidlertid, at hvor Grenåkalken er bryozokalk (limsten) er kalken i Virring Kirke af en ganske anden art: kalksilit-sten, tidligere kaldet blege kridt. Så måtte Erik Thomsen kortlægge undergrunden i Virrings omegn, tilgængelige og udnyttede kalk forekomster blev analyseret, og han kunne da ganske nøje afgøre, at kalken til Virring Kirke blev brudt i et nærmere angivet område, der løber som en smal tange fra Sjellebro mod syd over Mygind til Fårup. Sandsynligvis er kalken brudt i området nord for Mygind hvor den ligger nær overfladen, kun dækket af et tyndt lag muld. Da har transportvejen været 5-6 km. Man har kunnet krydse Allingåen ad vikingetidens træbro ved Sjellebro, gå vest om fjordarmens moseland og komme nogenlunde lempeligt ind i Virring fra den side.

Betragtet udefra er kirken prunkløs som en romansk landsbykirke skal være. Det er indenfor den er rig - ikke på inventar tilføjet i tidernes løb, i den henseende er den ganske beskeden, men i den arkitektoniske udsmykning. Der er skrevet og sagt meget om den enestående korbue, dens engelsk-normanniske afstamning, dens egenartethed i nordisk arkitektur, og dens skønhed og elegance. Man undrer sig da også over hvilken begavet stenmester, engelsk eller hjemvendt dansk, der har udført sit lille mesterværk her. De høje, slankesøjler, den organiske sammenhæng mellem søjleskaft og rundstaven i bueslaget, harmonisk skilt af de smukt formede kapitæler. Det var arkitekt V. Koch[5] som først beskrev den, i 1895, og han overser i sin ellers grundige udtegning netop det greb stenmesteren brugte for at give buen dens elegante spændstighed: siderne er kun tilsyneladende lodrette, portalåbningen er bredest hvor bueslaget begynder, ved de to cylinderformede udhæng ved kapitælerne, nedefter bliver åbningen umærkeligt smallere, men alligevel så meget at forskellen er ca. tolv cm.

De to søjler er forskellige, den søndre rund, den nordre ottekantet. Det kan man undre sig over, for normalt er søjlerne i et søjlepar ens i vore kirker. På den anden side er der et gammelt belæg for at lave dem forskellige. I beretningen i Første Kongebog om bygningen af Salomons tempel fortælles der hvorledes Hiram støbte de to kobbersøjler til templets forhal og skønt de, som det fremgår, var ens fik de hver sit navn, Jakin og Boaz, og siden er de blevet tillagt hver sit symbolske indhold, henholdsvis »den guddommelige skaberkraft« og »den evigt bestående kraft«.

Det andet gamle klenodie er glasmosaikken i det romanske vindue i korets nordvæg. Det kan ikke ses af menigheden under gudstjenesten, man skal om på den anden side af alterskranken. Når lyset tidligt om morgenen i sommerhalvåret falder på det får man det bedste indtryk. for afbrændingen af vokslys i flere hundrede år har sat sig i glasstykkerne. Det omtales gerne som det ældste glasmaleri i Norden, fra anden halvdel af 1200-tallet eller begyndelsen af 1300-tallet, men der er bevaret fire andre som vel har nogenlunde samme alder. Det specielle ved denne mosaik er, at den tydeligvis er sammensat af glas fra forskellige ruder. Glas var kostbart, man gemte overskydende stykker og rester fra ituslåede ruder. Vores kunstner har haft stykker med indfarvet glas, andre har faet farven påmalet før brændingen. Han har komponeret dem til en overdådig nonfigurativ farvemosaik. med et omløbende akantusbånd (i slægt med Hørning-plankens vinranke) som brydes

flere steder, fordi han har manglet stykker, og med fladen udfyldt aflire Andreaskors, to over og to under en flerfarvet deling af ruden på midten. Ruden blev fundet på sin nuværende plads under restaureringen i 1934. Den var muret til fra begge sider, men det lykkedes at få den fri uden at tilføje den skade. Og ruden var omtrent intakt, både glas og blysprosser var særdeles velbevarede, kun tre glasstykker manglede. Den blev restaureret på Nationalmuseet, indsat igen og sad i al ubemærkethed til en dag i slutningen af februar 1950, da Martin A. Hansen kom til kirken og blev så betaget af dens kraft i udtrykket og af kunstnerens evne til at styre de stærke farver, at han i »Orm og Tyr« kunne mene at det måske er det bedste af alt hvad man mindes at haveset i danske kirker. Bogen fortæller indgående om ruden, den har grebet forfatteren stærkt.

Skønt gammelt var dette glasmaleri jo indsat længe efter kirkens opførelse, og vinduesåbningen – viste det sig – var oprindelig meget bredere end der var glas til. Med en ud muring i munkesten havde man så gjort åbningen tilstrækkelig smal for ruden. Ved restaureringen blev denne udmuring fjernet, og da fandt man vinduets første lukke: der sad en 6-9 cm svær egetræsramme af en type man ellers kun kendte fra England. Undersøgelsen af rammen afslørede at der aldrig har været anbragt noget i vindues-lysningen. Hverken glas eller snarere ko-blære som man kunne forvente. Derimod fandtes rustspor af to jernstabler lodret over hinanden på den ene side af rammen og overfor dem på den anden side sad endnu et meget fortæret jernstykke som antoges at være hagen til et klinkefald. Vinduet kunne altså lukkes med en trælem når kirken ikkeblev benyttet, hvorimod det undergudstjenesten har stået åbent.

Den gamle glasmusaik i koret mod nord.

Sven Havsteen Mikkelsens glasmosaik og krucifix.

På baggrund af de oplysninger som dette vindue gav kunne man således fastslå, at gudstjenesten i stenkirkernes første rid nogle steder har været en mørk og kølig affære: de små vinduer som kun lod sparsomt lys, men megen træk ind i kirkerummet. Mange ting kom for en dag under denne restaurering. En kuppelhvælvet gravkælder under skibets gulv ud for sydvinduet, og med nedgang fra midtergangen. Den benævnes »Thriges gravkælder«, hvilket må referere til sognets præst, Jens Hansen Thrige (1635-74), som tillige var provst, og forfatter. Det var i hans embedstid kirken fik sin barok-prædikestol. Den bærer også hans navn.

Andre og mindre officielle fund blev gjort. Under arbejdet blev jord fra kirkegulvet kørt ud, usiet, og hældt ned over skrænten omkring kirkegård en. Her kunne byens børn sidde og pille mønter ud, efter sigende blev det til en del. Tidligere graver ved kirken, Orla Bundgaard Jensen, havde bevaret nogle få af de mønter han havde fundet her. For et par år siden gik han beredvilligt med på mit forslag om at få dem undersøgt og bestemt af eksperterne på Den Kgl. Mønt- og Medaljesamling, vel vidende at han kunne risikere at de beholdt

dem som danefæ. Det gjorde de. Men resultatet var også spændende. Der var tre mønter fra kirkegulvet: 1. en sechsling 1538, Meklenborg, Grevesmühlen, Henrik *V* (1503-52). 2. Erik Menved, Ribe (1286-1319). 3. Erik Klipping, Roskilde (1259-86). Men givekontante oplysninger om kirkens historie kunne mønterne naturligvis ikke på grund af de tilfældige fundomstændigheder. De taler alene til fantasien. En fjerde mønt *i* samlingen viste sig at være langt ældre: en romersk denar med Kejser Antoninus Pius' kontrafej, præget i årene 149-51. Den er fundet i det nordøstre hjørne af kirkegården på et sted, som ikke kan anvendes til normal begravelse, fordi en meget stor sten med helt plan overflade ligger i vejen. Hvis denne monolit engang kommer til syne igen, skal det blive interessant at se om fundet af denaren her er mere end en tilfældighed.

Der er to klokker i kirken. Den ene - en ret lille klokke med sprød tone og ikke megen klang - er ophængt i tagrytteren. Den er uden indskrift, men bærer et svagt antydet kors. Den store klokke i vestgavlens glamhul er af et anderledes format: klangen er usædvanlig smuk af en landsbyklokkes. Støberen er også en velanskreven mester, Friedrich Holtzmann, som havde sit støberi i København. Han har leveret mange klokker til kirker. især i Nordsjælland, [eks. Kronborg Slotskirke og i København, bl.a. Christiansborg Slotskirke. Den ene af de fire klokker i Københavns Domkirke, den så kaldte »Middagsklokke«, skyldes også ham, Indskriften på vores klokke lyder

Øverst:
ME FECIT FRIDERICH HOLZMANN HAFNIÆ 1725
GLORIA IN EXELSIS DEO.

Og på midten:
CHRISTEN SCHEEL IORGENSEN GREFVE TIL SCHEEL HAVER TIL GUDS ÆRE LADET DENNE KLOKKE STØBE.

Denne Scheel er »Obersten«. som netop dette år, 1725, oprettede grevskabet Scheel, og det er altså sket tidsnok til at hans nye titel kom med på klokken.

Omkring 1830 gik kneblen løs under ringningen og blev slynget ned mod en gård som dengang lå nedenfor kirkebakken. Den traf en lade dør som

blev svært beskadiget. Da klokken skulle forsynes med en ny knebel var man bekymret for klangen, for der måtte bores et par huller oven i klokken, men lykkeligvis skadede det ikke klokkens klang, »der nu som forhen er meget smuk«, skriver pastor Elmquist i sin liber daticus 1878.

Til slut skal alterudsmykningen omtales. 1 den sammenhæng indgårøstgavlens vindue over altret som en naturligdel. Det sidder så meget højere end nordvinduet at man kan tro der skulle være plads til en alteropsats allerede ved kirkens opførelse[6], uden at man derved lukkede lyset ude. I lighed med nordvinduet fandt man også her en rude bag tilmuringen. Den var væsentlig yngre og bestod af klart grønligt glas i rhombeform. Man afstod fra at restaurere den, i stedet blev en kopi fremstillet.

Alterpartiet med Havsteen Mikkelsens glasmosaik og kmcifix.

Det ældst bevarede, håndfaste vidnesbyrd om alterudsmykningen er et fotografi fra forrige århundrede. Der ser man en meget stor, renæssance-agtig altertavle der omtrent dækker hele østmuren. I det brede midter-stykke er der tre buefelter eller nicher omgivet af søjler, og i hvert felt en

figur i klassisk klædedragt. l midten tydeligvis Kristus, de to andre vel evangelister. Den blev i slutningen af forrige år hundrede udskiftet med en mindre altertavle med el maleri, der forestiller Opstandelsen, malet af Mourier-Petersen i 1897. Det er en blandt flere kopier efter et alterbillede af Carl Bloch, som malede dengang opfattelsen af Kristus lå i det sentimentale. Nu er denne tavleophængt i tårnrummet. Flytningen skete i 1942 da altret blev restaureret eller rettere genopført i faksemarmor.

Som midlertidig erstatning blev der opsat et simpelt, men stort, maskinforarbejdet kors af egetræ, for meningen var at finde en passende udsmykning der kunne være kirken værdig, og som inddrog vinduet over altret. Historien om dette projekt er lang og bevæget- for lang til at blivefortalt her. I korthed tager den sin begyndelse i foråret 1962, involverer i større eller mindre udstrækning en halv snes kunstnere efter tur (offentligheden fattede en kortvarig interesse da Robert Jacobsens forslag faldt), inddrager omtrent lige så mange gange Kirkeministeriet, den Kgl. Bygningsinspektør, Akademirådet og Nationalmuseet. Den slutter med indvielsen af Sven Havsteen Mikkelsens glasmosaik d. 4. september 1983, og samme kunstners krucifix d. 28. september 1986.

Historiens afsluttende kapitel er også langstrakt, Menighedsrådet henvender sig til nævnte kunstner om en glasmosaik i januar 1981, den ligger klar til indsætning i september samme år, men på grund af nogle instansers »betænkeligheder «sker det først i december det følgende år, og da kun på prøve. Efter ni måneders prøveopsætning kunne der endelig holdes indvielse.

I den øvre del viser ruden et kvardratkors, som symboliserer evangeliets udbredelse i de fireverdenshjørner. De øvrige mosaikstykker er udformet og placeret således at de i et frit mønster udgør dele af Andreaskors, og dermed i kompositionen forbinder sig til den gamle rude. Variationen fremkommer ved farvesammensætningerne og især ved de mangfoldige nuancer indenfor samme grundfarve, men tillige ved den måde hvorpå blyrammerne ved de varierede sprosse-tykkelser tegner ruden grafisk. En sådan variation i farverne, og i farvernes vekslende gennemskinnelighed og stoflighed, skabes også kun ved en omhyggelig udvælgelse af materialet. Det er på glarmester Mogens Freses kunnen den mulighed beror. Størsteparten af glasstykkerne har Frese selv påført farve og brændt, nogle med flere nuancer blandede. og undertiden med farven ujævnt fordelt på det enkelte

stykke, så en variation fremkommer indenfor dettestykke. Enkelt andre er såkaldt »ægte antikglas«, som ikke er antik men en eftergørelse af gammelt, strukturrigt glas, imponeret fra et glasværk i Frank rig. En tredje art er opaliserende glas, nogle originale stykker Frese var i besiddelse af, udført i Amerika omkring århundredskiftet af Louis Tiffany.

I løbet af indvielsesgudstjenesten denne sensommeraften kunne man følge hvorledes ændringerne i lysforholdene udenfor afspejler sig i ruden. Under direkte sollys gløder den stærkt gult, derefter som lyset aftager bliver den rødlig, endelig suger ruden det sidste lys ind i kirkerummet og står kold blå. Sidste afsnit af udsmykningens historie gik administrativt nemt. Efter en prøve- opstilling af et støbejernskrucifix af en anden kunstner, blev Havsteen Mikkelsen bedt om at lave et forslag til krucifix som stemte med korets helt specielle atmosfære og dimensioner - for det er betydeligt dybere end bredt, hvor for også højden præger rummet. Menighedsrådet beså modellen og vurderede at den, udført i bronze, ville være ideel til Virring Kirke. Nu står krucifixet på alt ret og viser den døde korsfæstede, men i korsets træ er der organisk liv og gennem den hele skulptur løber en rytmisk bevægelse fra foden til tavlen øverst på korset. Og som lyset falder ind ad det store sydvindue fanges det i bronzens fladt skårne sider.

NOTER:

I. For en nærmere beskrivelse af Virringstenen se min artikel »Thor i Virring og Dæmonen ved Sjellebro« i, »Ormeslyng og Vinranke«, udgivet af RandersAmts Historiske Samfund, 1987.
2. C. G. Schultz, »Nogle Tidlig-Romanske Landsbykirker, Deres Alder og Forudsætninger.« i Aarbog for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1934.
3. De engelsk-normanniske træk er: udformningen af korbuesøjlemes kapitæler og den sydlige søjlebase (den nordre er en rekonstruktion efter borthugning), nordvinduets udformning og fremrykkede placering (det samme gælder for et nu tilmuret vindue i korets sydvæg), korets tynde mure - 75 cm mod normalt 100 cm, og kirkens smalle anlæg i det hele taget.
4. Erik Thomsen, »Kalken i Virring kirke og lidt om kalkslenskirkerne på Djursland« i Historisk Aarbog fra Randers Amt, 1985.
5. V. Koch, »Om Normanniske og Irske Bygnings former i Danske Kirker« i Aarbog for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1895.
6. C. G. Schultz, side 224, note I.